

**DOI:10.26104/NNTIK.2022.53.52.035**

**Ишкеева Б.Ш.**

**АУДИТТИН КОЛДОНУУЧУЛАРЫ ЖАНА АНЫН  
ЗАМАНБАП ЭКОНОМИКАДАГЫ РОЛУ**

**Ишкеева Б.Ш.**

**ПОЛЬЗОВАТЕЛИ АУДИТА И ЕГО РОЛЬ  
В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ**

**B. Ishekeeva**

**USERS OF AUDIT AND ITS ROLE IN THE  
MODERN ECONOMY**

УДК: 657.527.:338.4:338(575.2)

Бул макала аудиттин заманбап экономикадагы ролуна, ошондой эле аудиттин колдонуучуларына арналган. Документтердин формасына жана алардын аудитордук маалыматтарынын мазмунуна жараша аудитордук маалыматты пайдалануучулардын классификациясы каралат. Макалада аудитордук маалыматты колдонуучу ким болушу мүмкүн экендиги жана бул маалыматка кандай максатта кызыкдар экендиги каралат. Аудитордук маалыматты пайдалануучулардын ишканалардан тышкары мисал боло алат: кредиторлор, пайыздарды алуу максатында, инвесторлор, менчик ээлери жана ишкана жетекчилери, сатып алуучулар, жумуш, товарлар жана кызмат көрсөтүүлөрдү алуу максатында, жеткирүүчүлөр, албетте мамлекеттик органдар. Аудиторлор тарабынан долбоорлор боюнча иштөө процессинде топтолгон жана талданган маалыматтар жеке аудиторлордун жана аудитордук уюмдардын ички жумушчу документтеринде, ошондой эле кардарларга берилген отчеттордун формаларында чагылдырылат. Эгерде ишкана өзүнүн финансылык абалы жөнүндө ишенимдүү жана толук маалымат алгысы келсе же жөн гана милдеттүү аудитке дуушар болсо, анда ал аудиторлордон жардам сурашы керек. Аудитордук текшерүүнү жүргүзүү боюнча сапаттуу кызматтарды көрсөтө ала турган аудитордук компанияны табыңыз, анткени иштин бул түрү компетенттүүлүктү жана өзгөчө көңүл бурууну талап кылат. Бул шарттарда, тигил же бул жол менен, компаниянын иши менен байланышкан бардык адамдар үчүн, анын иши жөнүндө маалымат алуу үчүн зарыл болуп саналат. Аудитор бухгалтердик отчетту колдонуучулар менен аны түзүүчүлөрдүн ортосунда ортомчу катары иштейт.

**Негизги сөздөр:** аудит, аудит колдонуучулары, аудитордук маалымат, жеке аудитор, кредитор, сатып алуучу, фирма, аудиттин ролу, ички аудитор, тышкы аудитор.

Данная статья посвящена роли аудита в современной экономике, а также пользователям аудита. Рассматривается классификация пользователей аудиторской информации, в зависимости от формы документов и содержания в них аудиторской информации. В статье рассматривается, кто же может быть пользователем аудиторской информации, и с какой целью их интересует данная информация. Помимо предприятий примером пользователей аудиторской информации могут выступать: кредиторы, с целью получения процентов, инвес-

торы, собственники и руководители предприятия, покупатели, с целью получения работ, товаров и услуг, поставщики, ну и конечно государственные органы. Информация, которая накапливается и анализируется аудиторами в процессе их работы над проектами, отражается в надлежащих внутренних рабочих документах индивидуальных аудиторов и аудиторских организациях, а также в формах отчетов, которые предоставляются клиентам. Если предприятие желает получить верную и полную информацию о своем финансовом состоянии или же просто подлежит обязательному аудиту, то ему необходимо обратиться за помощью к аудиторам. Найти такую аудиторскую компанию, которая смогла бы предоставить качественные услуги по осуществлению аудиторской проверки, так как данный вид деятельности требует компетентности и особой внимательности. В данных условиях для всех, кто, так или иначе, связан с деятельностью предприятия возникает необходимость получить информацию о его деятельности. Аудитор выступает посредником между пользователями бухгалтерской отчетности и ее составителями.

**Ключевые слова:** аудит, пользователи аудита, аудиторская информация, индивидуальный аудитор, кредитор, покупатель, фирма, роль аудита, внутренний аудитор, внешний аудитор.

This article is devoted to the role of audit in the modern economy, as well as to the users of audit. The classification of users of audit information is considered, depending on the form of documents and the content of audit information in them. The article discusses who can be the user of audit information, and for what purpose they are interested in this information. In addition to enterprises, an example of users of audit information can be: creditors, in order to receive interest, investors, owners and managers of the enterprise, buyers, in order to obtain works, goods and services, suppliers, and of course government agencies. The information that is accumulated and analyzed by auditors in the course of their work on projects is reflected in the appropriate internal working documents of individual auditors and audit organizations, as well as in the forms of reports that are provided to clients. If an enterprise wants to receive correct and complete information about its financial condition or is simply subject to a mandatory audit, then it needs to seek the help of auditors. Find an audit company that could provide quality audit services, as this type of activity requires competence and special care. In these conditions, for everyone who, one

way or another, is connected with the activities of the enterprise, there is a need to obtain information about its activities. The auditor acts as an intermediary between users of financial statements and its compilers.

**Key words:** audit, audit users, audit information, individual auditor, lender, buyer, firm, audit role, internal auditor, external auditor.

Заманбап шарттарда, экономикалык субъекттердин негизги максаты рынок экономикасынын элементтерин, мүлктү реформалоонун элементтерин түзүү жана өнүктүрүү, өндүрүштүк акча мамилелерин, өндүрүштүк жана керектөөдө, ишкердиктин товарларын жана керектөөсүндө киргизүү керек. Ишкер – бул ишкердик жана башкаруучулук, уюштуруучулук жана чыгармачылык жөндөмдөргө ээ адам

Батыш эксперттери ишкерлер бул өлкөнүн түсү, анын алтын запасы, адам материалдары, адам ресурстары, өлкөнүн ишкердик потенциалы, алтындын ишкердик потенциалы деп эсептешет. Бул экономиканын субъекттеринин ортосундагы иш-аракеттерди жана ушул процесстин катышуучуларынын өз кызыкчылыктарын изилдөө зарылдыгы менен байланыштуу.

Рыноктук экономиканын өнүгүүсүнүн контекстинде ишкердиктин уюштуруу формалары ар түрдүү болушу мүмкүн, бирок ар кандай негизги схемага чейин берилиши мүмкүн.

Республиканын экономикасына өтүү – бул ишканалардын, кооперативдердин, чакан ишканалардын, акционердик коомдордун, тармактык секторлордун, корпорациялардын, ассоциациялардын, компаниялардын, чет өлкөлүк инвесторлордун, биржанын, коммерциялык банктар менен биргелешкен ишканалардын рыноктук мамилелерине өтүү.

Ушуга байланыштуу, миңдеген тайманбас, чечкиндүү ишкерлер жана жаңы муун өндүрүштүк жумушчулары катышкан, бирок, бирок ал тажрыйбага ээ болгон эмес, билим жана зарыл болгон камкордукка кабылышкан эмес, Кыргыз Республикасынын мыйзамдары жана ченемдеринин болжолдуу идеясы, чарба жүргүзүүчү субъекттердин (ишканалар) ишин жөнгө салуу болгон. Ушуга байланыштуу бухгалтердик эсеп жана отчеттуулук жана аудит иш-аракеттери жөнүндө мыйзамдар кабыл алынган.

Өз кезегинде бир катар мыйзам актыларын так эмес жана кабыл албоо, өз кезегинде, ээсинин бизнесинин ишенимине болгон ишенимине кепилдик бербейт. Бул өткөөл баскычта коммерциялык иш-аракеттерге мамлекеттик мыйзамдарда каралган ченемдердин жана жоболорунун негизине негизделген жаңы экономикалык структураларды камсыз кылуу үчүн

шашылыш иш-чаралар өткөрүлдү. Укуктук мамлекетке өтүү учурдагы мыйзамдарды урматтоо милдеттенмесин, алардын так сактагандыгын билдирет.

Коммерциялык жана башка түзүмдөрдүн ишин контролдоонун аудит формасы дүйнөнүн бардык мамлекеттер тарабынан өнүккөн рынок экономикасы менен жүргүзүлөт. Анын ишинин негизин экономикалык субъекттер (акционердик коомдор, фирмалар) жана алардын ээлери (акционерлер) жана салык инспекциясы жана башка маалыматтарды колдонуучуларга карабастан өз ара кызыкчылыгы – экономикалык субъекттердин (акционердик компаниялар, фирмалар) өз ара кызыкчылыгы. Текшерүү кызматтар катары, менчикти эсепке алуу жана отчеттуулукту камсыз кылууда мүлктүн кызыкчылыктарын жана ээлерин жана мамлекеттерди коргойт.

Аудиттин пайда болушу ишкананын администрациясына (администрацияга, менеджерлерге) түздөн-түз катышкан жана анын ишине инвестициялаган адамдардын (ээлеринин, акционерлердин, инвесторлордун) кызыкчылыктарынын бузулушуна байланыштуу. Акыркысы компаниянын менеджерлери жана жыргалчылык менеджерлери берген каржылык маалыматка гана ишенгиси келген жок. Көбүнчө ишканалардын банкроттугу, администрациянын алдамчылыгы каржылык инвестициялардын тобокелдигин кыйла көбөйттү.

Акционерлердин айтымында, адамдар каржылык маалыматтын аныктыгын текшерүүгө жана алар ишене турган финансылык отчеттуулукту тастыктоого чакырылат. Мындай аудиторлор жана алардын фирмалары гана болушу мүмкүн. Аудитордун негизги талаптары анын чынчылдыгы жана көзкарандысыздыгы болгон.

Бухгалтердик эсепти билүү биринчи кезекте негизги маселе болгон эмес, бирок бухгалтердик эсептин татаалдыгы аудитордун кесиптик даярдыгынын маанилүү фактору болуп саналат.

Кыргыз Республикасында да, КМШ өлкөлөрүндө да, башка КМШ өлкөлөрүндө да, «реструктуризация» жылы менен байланышкан, анткени ушул кезекте, кооперативдер, жеке фирмалар жана биргелешкен ишкерлер, мен мамлекетке таандык эмес экономикалык субъекттер түзүлүп калышты. Кыргыз Республикасында биринчи көз карандысыз Аудит фирмасы 1990-жылы жоопкерчилиги чектелген коом - «Audit Ltd» түрүндө түзүлгөн. Компаниянын уюштуруучулары: акционердик коомдун финансы компаниясы Импиго жана Гофлин Л.Г. 20 жылдык тажрыйбасы бар экономист.

Окутуунун негизги милдети, Кыргыз Республикасындагы аудит тажрыйбасын жайылтуу болгон, бирок эч ким аракет кылган эмес. 1991-жылы эч ким эч нерсени билген эмес, бирок Леднева Н.Э. бир нече адистер менен таанышып, ошол мезгилде бул ишти чечүүгө аракет кылган. Ал эми мамлекет бул ишти чечкенге каалоосу жок болгондуктан, бул маселеге көнүл бурган эмес.

Андан сон Алексей Белинхенко менен бир жыл, алар Каржы министрлигиндеги аудитордук кеңештин убактылуу жобосун иштеп чыгышты жана ушул документтерди каттоодо, министр Коллегияны чогулткан. 1992-жылы гана, иштелип чыккан документтер бекитилгенден кийин, ал компаниясын каттаган. Бирок мунун баары эле эмес. Андан кийин, алар аудиторлорду сертификациялоо программасын кайрадан өнүктүрүүгө жана киргизүүгө аргасыз болушкан, ал алгач экзамен тапшырды. Ал жок дегенде, кандайдыр бир система болгон; Система 400 бухгалтердик эсептин, каржы, укук, салыктардын деңгээлинде болгон. Бул система 1994дөн 2000дөн 2000ге чейин иштеп, анын өзү буга чейин анын сапаты жөнүндө сөз болуп жатат.

Бирок, мындай институционалдаштыруу даражасы аткарылбайт. Кандай кесибин болбосун, ал адистер жок, Леднева Н.Е. ошондой эле, Советтер Союзунда мындай адистик жок болчу. Эмне деп айтабыз, бирок ал көптөгөн эксперттердей болуп каржы жана экономикада жакшы түшүнүлгөн. Текшерүү жөнүндө биринчи жолу угуп, ал кызыгып, майда-чүйдөсүнө чейин өз алдынча билим берүү башталды, анткени альтернатива болгон жок. Бул үчүн, биздин жыргалчылыгыбыз үчүн, бул бир топ кымбат адабият жана ар кандай кызыкчылыктардын ар кандай жолдорунда казылып алынган.

Ошентип, акырындык менен, өзгөчө методология, бир аудит боюнча белгилүү бир технология жана улуттук кол жазмалыкты түзүлгөн. Алар бекем турушту. Учурда экөө тең, эми кадрлар көйгөйү өзгөчө көйгөй бойдон калууда. Албетте, азыр квалификациялуу аудиторлор жок, ал эми алар ошол жылдар менен жөн гана болушкан жок. Жаңы эле жаңы нерсени билүүнү каалаганча, бухгалтерлер бар эле.

Алар аудитордук технологиялар принциптерин түшүнүшкөн жок, ошондуктан аларды барып эле үйрөтүшү керек болчу. Азырынча көп убакыт өтүүгө жана квалификациялуу аудиторлорду окутууга жумшалат жана өз бизнесинин адистери жана адистери - өнөр жайды өнүктүрүүнүн жаркын келечеги.

Интеллектуалдык бизнестин көптөгөн тармактарында, мисалы, биржалык рынокто, чет өлкөлүк кон-

сультанттар маанилүү ролду ойношту. Текшерүү тармагына келсек, бул жагы дээрлик жок эле. Аудит жана аудитордук технологиялардын өзгөчөлүктөрүн эске алуу абдан маанилүү. Дүйнөдө бул бизнес эң кымбат деп эсептелет. Тон «чоң төрт» компаниялар тарабынан белгиленет, алардын ар бири ондогон жылдар бою же кылымдар бою өлчөнөт. Ар биринин өз алдынча эксклюзивдүү технологияларына, кесиптик сырларына ээ, анын беделин, кардары, байлыгы (рынокту таануу) курулган.

Ошондуктан, алар бул маалыматты бөлүшүүгө мажбур болбошу керек: алардан окутуу курстарын күтүүгө кажети жок – бул билим жайылтылбайт, анткени бул интеллектуалдык капитал. Бул мамлекеттин жана кээ бир ишкерлерге анча деле маани бербеген экинчиси, алар билимге жана көндүмдөргө көп нерсе курулуп жатканын түшүнүшпөйт. Сырттан жардам күтпөгөн, бул маанилүү эмес жардам күтпөй, аны өз алдынча иштеп чыгууга аракет кылуу керек.

Чындыгында, «Аудит жөнүндө» мыйзам долбоорун даярдоодо «чоң беш» мүчөлөрүнүн бири «Чоң беш» мүчөлөрүнүн бири, консультацияларга келген, алардын жардамы натыйжалуу болгон, бирок жөнгө салуучу база болгон Аудит ишинин сырлары.

Мунун баары биздин аудит деңгээлибизге таасир этет. Мисалы, ири эл аралык уюмдардын жана трансулуттук корпорациялардын өкүлчүлүгү, теориялык жактан алганда, кыргыз аудитордук компаниялардын кардарлары боло алат. Бирок алардын жетекчилиги жергиликтүү аудиторлорду билбейт, алар жөнүндө так айта алышпайт, анткени алар сапаттуу кызматтарды бере алышпайт, анткени Эл аралык аудит деңгээлинин заманбап технологияларын билишпейт.

Бул, албетте, айрым компанияларга гана эмес, Кыргыз Республикасынын көпчүлүк компанияларына гана тиешелүү. Албетте, кыргызстандык аудиторлордун өз технологияларына ээ, бирок эл аралык стандарттарга жооп бере элек. Жөнөкөй мисал: улуттук компаниялар көбүнчө эл аралык тендерлерде примитивдүү себептер боюнча жоготушат - өтүнмөнүн формасы кардардын талаптарын аткарбайт.

Ошол эле учурда, изилдөө өзү бардык стандарттарга жооп бериши мүмкүн, бирок анын дизайны жок, жана мунун баары кесилишет. Ошентип, биз, мисалы, Дүйнөлүк банк эмне үчүн катышуу үчүн арыз берүүгө жана аудиторлордун ишинин ишин үйрөтүү боюнча арыз берүүгө өтүнмө берүү үчүн өз талаптары боюнча семинар өткөрбөсүн деп ойлойсуз.

Белгилей кетсек, анда муну жаңыча куруу өтө кыйын, ал эми мыйзамда аудит жөнүндө так түшүнүк

жок болгондо, мыйзам иштелип чыккан. Бирок бул субъективдүү жана объективдүү кырдаал төмөнкүчө: калган ченемдик-укуктук базанын калган бөлүгү болуп саналат: Мыйзамды түзүү, аудиторлор палатасы, Өмүрбек Текебаевдин орун басары тарабынан демилгеленген. Алар мыйзамдын максималдуу алгылыктуу версиясын түзүүгө аракет кылышкан, ал мыйзам долбоорунун эки эл аралык экспертизасы уюштурулган, ал ийгиликтүү өткөн. 1997-1998-жылдардагы ушул Мыйзамда КМШдагы эң прогрессивдүү болгон. Эгер кааласаңыз, анда алсыз упайларды табуу мүмкүн, бирок Кыргызстандагы эң сонун мыйзамды ким деп атай алат?

Ошого карабастан, мыйзамдын натыйжасында мамлекеттик аудитордук комиссияны түзүү – институционалдаштыруу процессинде дагы бир шилтеме болгон. Мыйзамдын келип чыгышы жана комиссиянын пайда болушу кесибинин акыркы дизайны, анын коому жана мамлекет тарабынан таанылсын. Заманбап коомдо, бардык мүлк бланктары менен бирдиктүү өндүрүш өзүлөрүн өз алдынча түзүүгө мүмкүнчүлүк алат, продукттун ар кандай түрүн өз алдынча жүзөгө ашырат, бул ишканага ылайык, ушул ишканага ылайыктуу, бул ишкананын тутумун колдонууга жана башка эмгек акы тутумун колдонууга мүмкүнчүлүк алат.

Бул учурда, мамлекеттин бардык ишканалардын бардыгын көзөмөлдөйт жана ушул жагдайда маанилүү ролду каржылоонун жана милдеттүү эмес текшерүүлөргө ээ экендигин унутпоо керек.

Бул тема абдан актуалдуу, анткени бүгүнкү күндө экономикадагы аудиттин мааниси чоң болгондуктан, ал эми ансыз, коомго азыркы жана келечекте да натыйжалуу иш алып барууга мүмкүндүк берген чечим кабыл алынат. Буга негизделген, убакыттын өтүшү менен сарптоо уюмдун ишин объективдүү баалоого жана андан ары өнүгүү үчүн иш-аракеттердин планын тандоого мүмкүндүк берет деп айтууга болот деп айтууга болот.

Аудит уюмдун эсебинин жана финансылык отчеттун ишенимдүүлүгүн билдирүү максатында уюмду көз карандысыз текшерүү катары түшүнүлөт. Аудиттин ар бир мамлекеттин рыноктук экономикасынын үзгүлтүксүз бөлүгү болуп саналат, ошондуктан рынок экономикасында жана финансылык контролдук тутумда аудит иш-аракеттери маанилүү ролду ойнойт.

Аудит бир нече өзгөчө маанилүү функцияларды аткарат, мисалы, аналитикалык функциялар, эксперт, консалтинг, маалымат, башкаруучу жана өндүрүш

сыяктуу. Бул функциялардын бардыгына рахмат, бүтүндөй экономикада маанилүү ролду ойнойт, ошондой эле ар кандай ишканалардын финансылык абалын жакшыртууга гана эмес, бухгалтердик документтердин бузулушунан келип чыккан ар кандай тобокелдиктерди болтурбоого жардам берет.

Эгерде ишкана өзүнүн финансылык абалы жөнүндө чыныгы жана толук маалымат алгысы келсе же милдеттүү текшерүүлөрдү талап кылса, анда ал аудиторлорго жардам сурашы керек. Сапаттуу аудит кызматтарын камсыз кыла турган мындай аудитордук компанияны табыңыз, анткени иш-аракеттердин мындай түрү компетенциясын жана атайын кам көрүүнү талап кылат.

Бул шарттарда, тигил же бул жол менен ишкананын иши менен байланыштуу, ал иш-чаралар жөнүндө маалымат алуу керек. Аудитор бухгалтердик пайдалануучулардын жана анын компиляторунун ортосундагы ортомчу катары иштейт.

Ошентип, маалыматты пайдалануучу ким боло алат жана бул маалыматты кайсы максатта кызыктырат деп карап көрөлү. Ишканалардан тышкары, аудитордук маалыматтарды колдонуучулардын мисалы: кредиторлор, кызыкчылыктарды, инвесторлордун, менчик ээлерин, сатып алуучулардын, сатып алуучулардын, товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү алуу, жеткирүүчүлөр, курстун мамлекеттик абалын алуу үчүн органдар.

Долбоорлор боюнча өз ишин иштеп чыгуу жана талдоого алынган маалыматтар жеке аудиторлордун жана аудитордук уюмдардын жана кардарлар тарабынан берилген отчеттордун формулаларында чагылдырылат.

Аудитордук маалыматтарды колдонуучулардын классификациясын, ошондой эле документтердин формасына көз каранды, ошондой эле алардын ичинде текшерүү маалыматынын мазмунунун карап чыгыңыз.

Ошентип, аудиторду түзгөн документтин биринчи түрү – бул план жана аудит программасы. Бул документте көрсөтүлгөн маалыматтарды колдонуучулар:

- берилген маалыматтын негизинде берилген маалыматтын негизинде, ар кандай сайттарда сапатты контролдоо жана мөөнөттөрүн жүзөгө ашыруучу аудиторлор тобунун башчысы;

- аудитор бул маалыматты түздөн-түз колдонгон көрсөтмөнү түздөн-түз колдонот, анда белгиленген милдеттердин катышуусунун өз ара этаптары боюнча жүргүзүлүп жаткан милдеттердин өз ара байла-

нышы жөнүндө;

➤ эгерде бул юридикалык жак же кардар инсан, эгерде бул документтин негизинде бул документтин негизинде жеке адам болуп саналат, эгерде бул документтин же кардардын жеке адам болуп саналат

➤ аудиторлорду өз алдынча ээлөө, план жана аудитордук программага берилген маалыматтарга негизделген аудиторлорду өз-өзүнчө жөнгө салуучу уюштуруу, көрсөтүлгөн аудитордук кызматтардын сапатын контролдоо.

Текшерүүчүлөрдүн иш милдеттеринин колдонуучулары:

➤ аудитордук уюмдун жетекчилиги;

➤ баштапкы документтерди, финансылык отчетту жана бухгалтердик эсепти жөнгө салуу, алардын ишенимдүүлүгүн жогорулатуу, ички контролдоону, эсептөө тутумун оптимизациялоо;

➤ аудиторлордун иш кагаздарын жүргүзүү жана отчеттуулук тутумун баалоо максатында аудитордук маалыматтарды колдонушат, ошондой эле мамлекеттин мүлктүн жана финансылык кызыкчылыктарын жүзөгө ашыруу;

➤ жеке аудиторлор, үчүнчү-бөлүү аудитордук уюмдар, аудиторлорду жана башкаларды өз алдынча текшерүү.

Аудит отчету жогоруда көрсөтүлгөн аудитордук

колдонуучулардын бардыгына пайдаланса, анда мындай документте берилген аудитордук маалымат болот. Мындан тышкары, бул маалыматтын колдонуучусу башка мамлекеттик органдар, анын ичинде соттор, салык кызматтары жана башкалар.

Жогоруда жыйынтыктоодо, аудитордук отчеттордо жана документтерде камтылган маалыматтар керек деп жыйынтык чыгарсак, бул маалымат анын болжолдуу пайдасын баалоого, ошондой эле ар кандай тобокелдиктин бардык түрлөрүн аныктоого мүмкүндүк берет деп жыйынтык чыгарсак болот.

#### Адабияттар:

1. Албуров Р. Өнөр жай, соода жана АПК аудит: изилдөөлөр. Колдонмо / Р.А. Албуров. - М.: Кейс жана кызмат. - 2013. - 458-б.
2. Богомолов, А.М. Ички аудит.: Изилдөөлөрдү жүргүзүү үчүн уюштуруу жана методология. Колдонмо / А.М. Богомолов. - М.: Сынак, 2014. - 192-б.
3. Данилевский Ю.А. Аудит жана текшерүүнүн негизги багыттары: Изилдөөлөр. Колдонмо / Ю.А. Данилевский. - М.: Ред. ФІРК, 2014. - 97-б.
4. Куприянов Э.М. Ишкананын экономикасы: Изилдөө. Колдонмо / Э.М. Куприянов. - М.: «Акди экономика жана жашоо». - 2012. - 342-б.
5. Тападкин, Э.М. Аудитиндеги күчтүү ыкмалар: Практикалык колдонмо / Э.М. Четыркин. - М: «Иш». - 2011. - 144-б.
6. Былыкова М.М., Тороева А.С. Некоторые проблемы развития аудиторской деятельности. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2017. №. 11. С. 224-226.